

بدهی خارجی عراق «حقایق و آینده»

نویسنده: دکتر شاکر موسی عیسی
ترجمه و تلخیص: سید محمود موسوی بجنوردی
کارشناس مرکز پژوهش‌های علمی
و مطالعات استراتژیک خاور میانه

تراز بازرگانی عراق تا پیش از جنگ با ایران در بیشتر سالها مثبت بوده است بدین معنا که از نظر اقتصادی قدرت تولیدی این کشور فراتر از نیازهای وارداتی آن به کالا و خدمات بود. در عین حال در همین دوره عراق از بازار سلاح (عمدتاً شوروی سابق و کشورهای اروپای شرقی) اسلحه می‌خرید و با انعقاد توافقنامه‌هایی با دیگر کشورها طرح‌های اقتصادی مورد نظر خویش را با سرمایه خارجی به اجرا می‌گذاشت. از امتیازات توافقنامه‌هایی که عراق در این دوره امضا کرد تاکید آنها بر نحوه باز پرداخت هزینه و اجرای طرحها از طریق فروش تولیدات ساخت این کشور بود. اما پس از این دوره شکوفایی آمار رسمی و قابل اعتمادی از میزان بدهیهای عراق در دست نیست و هرگونه تحقیقی درباره بدهیهای خارجی این کشور بیش از همه با مشکل آمار روبرو است.

طی شده در مراحل نهایی مذاکراتی هستند که به این مسئله در آینده تداوم می‌بخشند و به تدریج جلوتر خواهند رفت.

تهیه و تدوین: دکتر کیهان برزگر
کارشناس و پژوهشگر ارشد مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاور میانه

جنگ عراق در سالهای ۱۹۸۰ تا ۱۹۸۸ اشاره شده است اما در این باره دولت ایران هیچگونه درخواستی رسمی در مورد فهرست زیانهای خود و میزان این خسارات منتشر نکرده است. همچنین درباره این زیانها تاکنون هیچگونه توافقی میان دولت عراق و یا نمایندگان واقعی مردم این کشور با ایران صورت نگرفته است. البته ایران براساس قطعنامه ۵۹۸ بارها خواستار حل و فصل موضوع خسارات جنگی خود شده است ولی براساس این قطعنامه دبیرکل سازمان ملل موظف است ابتدا کمیته تعیین متجاوز و مسئولیتهای آن را تشکیل دهد.^۲

ب) غرامتهای کویت

پس از آزادسازی کویت سازمان ملل بلافاصله کمیته ای را مأمور جبران خسارات زیان دیدگان از تجاوز عراق کرد که مقر اصلی آن در ژنو است. این کمیته موظف شد از محل انتقال داراییهای توقیف شده عراق در خارج و دستکم ۳۰ درصد از درآمدهای فروش نفت این کشور در چارچوب برنامه نفت در برابر غذا به صندوقی که بدین منظور ایجاد شده است خسارات زیان دیدگان از این تجاوز را

بر اساس تعریف رسمی چند سازمان بین المللی چون صندوق بین المللی پول و سازمان همکاری توسعه اقتصادی اروپا بدهی خارجی عبارت است از: «مجموع بدهی های ناشی از امضای قرارداد در یک مدت زمانی معین برای ساکنان یک کشور مشخص در قبال غیر ساکنان آن کشور در مورد باز پرداخت اصل، بابت بهره یا بدون بهره، و یا پرداخت بهره، همراه با پرداخت اصل یا بدون پرداخت اصل آن ...»^۱

اول: خسارات جنگی صدام

بر اساس این تعریف غرامتهای مورد درخواست قربانیان جنگهای صدام هر چند از نظر منطقی قابل قبول است اما نمی تواند بدهی خارجی عراق به شمار آید در عین حال که نباید میان قربانیان تجاوزهای صدام تفاوت گذاشت و در این زمینه حقوق مردم عراق که خود بزرگترین قربانی این تجاوزها هستند مطرح است.

الف) غرامتهای ایران

تاکنون به برخی ارقام میان ۵۰ تا ۱۰۰ میلیارد دلار به عنوان زیانهای ایران از

جبران نماید. در پی تشکیل این کمیته حدود ۱۰۰ کشور صورت زیانهای خود را به این صندوق عرضه کردند. همچنین موسسات تابعه سازمان ملل همچون آژانس کمک به پناهندگان فلسطینی، برنامه توسعه سازمان ملل و دفتر کمیساریای عالی پناهندگان بیش از ۳۰۰۰ شکایت را به این کمیته ارجاع دادند. در مجموع این کمیته ۲٫۶ میلیون شکایت به ارزش ۲۵۰ میلیارد دلار را دریافت کرد. این کمیته تاکنون احکامی به ارزش ۷ میلیارد دلار برای جبران این زیانها صادر کرده و در عین حال راه را برای مفقودان و یازبان دیدگان از انفجارهای مین های زمینی جهت طرح مطالبات خود باز گذاشته است. دولت کویت نیز یک هفته پیش از پایان مهلت طرح دعوا درخواستی معادل ۶۰ میلیارد دلار به عنوان زیان شرکتهای این کشور به کمیته ارجاع داد. این درخواست مجموع زیانهایی را که تجاوز عراق به این کشور وارد کرده است به رقم ۹۵ میلیارد دلار رسانده که ۴۰ میلیارد دلار از این مطالبات متعلق به صندوق سرمایه گذاری کویت است که در تامین هزینه های جنگ و باز سازی کویت مبالغ

سنگینی از داراییهای خود را فروخت و بدهی ۳٫۵ میلیارد دلاری کویت را موجب شد. کمیته جبران خسارات همچنین برای هزینه خاموش کردن چاههای نفت کویت مبلغ یک میلیارد دلار را در نظر گرفت.^۴ در عین حال کمیته جبران خسارات سازمان ملل طی دوره ژانویه ۱۹۹۴ تا ۱۸ اکتبر ۱۹۹۷ بالغ بر ۷۲۶٫۴ میلیون دلار میان ۱۵۶ تا ۲۹۰ نفر از گروههای الف و ب و ج که ادعاهایشان پذیرفته شده بود پرداخت کرد. همچنین این کمیته از تاریخ ۲۵ مارس ۱۹۹۸ تا ۳۰ سپتامبر ۱۹۹۸ مبلغ ۱٫۱۸۸٫۶ میلیون دلار میان ۴۷۷۸۵۲ نفر از زیان دیدگان گروههای الف و ج پرداخت نمود. بنابراین طی این مدت حدود ۲ میلیارد دلار به قربانیان تجاوز عراق به کویت پرداخت شده است. همچنین در چارچوب برنامه نفت در برابر غذا ۳٫۷ میلیارد دلار مواد غذایی طی حدود سه سال میان ۲۳ میلیون عراقی که خود نیز قربانی نظام صدام اند تقسیم شده است. از این رو در حالیکه میانگین پرداختی به هر عراقی ۱۶۱ دلار است سهم هر قربانی غیر عراقی صدام ۱۶۱۲ دلار بوده است. این ارقام تفاوت یک به ده توزیع غرامت میان

عراقیها و غیر عراقیها را نشان می دهد.

عراق با همین پدیده روبرو شد. اما با آغاز بحران در سطح پرداختهای عراق این کشور به بازارهای مالی بین المللی روی آورد تا شاید از بار مشکلات خود بکاهد.

دوم: بدهای نامشخص عراق

مجموع بدهی خارجی عراق طبق آمار رسمی و مطابق با سندی که دولت بغداد در ۱۳ دسامبر ۱۹۹۰ به سازمان ملل متحد عرضه کرد معادل ۱۳٫۱ میلیارد دینار یعنی معادل ۴۲٫۱ میلیارد دلار بوده است. این میزان بدهی که دولت عراق بدان اذعان کرده است می تواند مبنای محاسبات آینده قرار گیرد ضمن آنکه در پژوهشهای انجام شده در مورد بدهیها و تعهدات عراق براین رقم تاکید شده است.^۴ اما علتها و زمینه های افزایش بدهی عراق از ۴۲٫۱ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۰ به حدود ۱۱۹٫۰۵ - ۱۸۳٫۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ چه بوده است؟

الف - کشورهای شورای همکاری خلیج فارس

با آغاز جنگ با ایران و کاهش صادرات نفت عراق، بغداد استدا به کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس روی آورد که از پیروزی انقلاب اسلامی ایران دچار ترس و سرخوردگی شده بودند. عراق با این کشورها توافقنامه های جداگانه همکاری مالی امضا کرد که هرگز ماهیت و حجم این توافقنامه ها اعلام نشده است. برخی از گزارشها حاکی است که میزان وامهای پرداختی عربستان سعودی، کویت و امارات عربی متحده به عراق در این سالها حدود ۳۵ میلیارد دلار بوده است.^۷ در عین حال برخی دیگر از ارقام تخمینی در این باره حاکی است در دهه هشتاد و طی سالهای ۱۹۸۰ - ۱۹۸۸ کشورهای عربی برای تامین هزینه های نظامی عراق بطور متوسط سالانه ۵ میلیارد دلار به این کشور کمک کرده اند.^۸

بیش از جنگ عراق با ایران عراق از نظر پرداختها در شرایط ایده آلی قرار داشت. بودجه تجاری این کشور در سالهای متوالی ۱۹۷۹ و ۱۹۸۰ به ترتیب شاهد رشدی معادل ۱۱٫۴ و ۱۲٫۳ میلیارد دلاری بود. امادر سال ۱۹۸۱ این رقم به ۸٫۶ میلیارد دلار کاهش یافت. در زمینه سرمایه جاری نیز

افزون بر این، به اذعان عراق و ناظران منطقه، کشور های عرب حاشیه جنوبی خلیج فارس برای حمایت از تلاش های جنگی عراق و تحت عنوان محافظت از «جبهه شرقی امت عرب» به بغداد کمک های مالی مستقیم کردند. خفاجی در این باره می گوید: «این کشور ها هنگام جنگ عراق با ایران طی سه سال حدود ۲۳ میلیارد دلار به بغداد کمک مستقیم کرده اند.» پس از آن و طی سال های ۱۹۸۳ الی ۱۹۸۹ این کشور ها به ترتیبات سازمان یافته ای با بغداد دست یافتند و

کشور های عربستان و کویت روزانه به طور متوسط سیصد هزار بشکه نفت از منطقه بی طرف در مرز سه کشور که عراق نیز در آن سهم دارد استخراج و به نفع بغداد به فروش رساندند. از این طریق عراق به حدود ۱۴ میلیارد دلار کمک دست یافت که موظف است سهم کویت و عربستان را به هنگام مقتضی جبران نماید.

بدین ترتیب مجموع کمک های کشور های حاشیه جنوبی خلیج فارس به عراق در جنگ با ایران حدود ۳۵ تا ۴۰ میلیارد دلار بوده است که از نظر مفهوم و تعریف شرایط بدهی این کمک ها ماهیتی

متفاوت دارد. با این همه به اعتقاد ما به رغم محرمانه بودن این توافق ها گمان نمی رود و طرف در مورد زمان بندی باز پرداخت این کمک ها و نرخ سود و دیگر شرایط متعارف در بازار های مالی جهانی هیچ توافق را کرده باشند. در این باره بنا بر اطلاعات موجود تنها یک مرحله گفتگو میان عراق و کویت، پس از جنگ با ایران و بیش از تجاوز عراق به کویت، صورت گرفته که ظاهراً بی نتیجه بوده و هیچ توافقی با کویت یا عربستان در این باره وجود ندارد.

ب- اتحاد جماهیر شوروی / روسیه

عراق و اتحاد جماهیر شوروی سابق از ۱۴ جولای ۱۹۵۸ چندین توافقنامه همکاری اقتصادی و نظامی امضا کرده اند که کشور روسیه هم اکنون وارث بدهی ها و تعهدات خارجی شوروی سابق به شمار می آید. ارقام انتشار یافته از حجم بدهی های

عراق به شوروی سابق مختلف و متعارض است اما با توجه به ارقامی که تاکنون منابع مختلف اعلام داشته اند می توان حجم این بدهی ها را حدود ۷ میلیارد دلار تخمین زد. در عین حال اطلاعاتی در مورد سر رسید این

لازم برای تامین هزینه صادرات کالا و تجهیزات نظامی و دیگر زمینه های مورد نیاز عراق نقش بزرگی ایفا کردند. با توجه به بیانیه های انتشار یافته بدهی برخی از این کشورها بدین شرح است:

۱- بدهی به فرانسه:

مجموع بدهیهای عراق به فرانسه حدود ۱۰ میلیارد دلار تخمین زده می شود که احتمالاً مربوط به خریدهای نظامی این کشور است. بویژه اینکه دولت پاریس در جنگ عراق با ایران نقش با اهمیتی ایفا می کرد. «... در سالهای گذشته آژانس دولتی تضمین سرمایه اقدام به تسویه حساب با واسطه های فرانسوی طلبکار عراق کرد و اسناد این بدهیها را به دولت فرانسه داد تا برای باز پرداخت آن اقدام کند...»^{۱۱} دولت فرانسه نیز با دولت عراق وارد مذاکره شد و به نظر می رسد که دو طرف توافق کردند که فرانسه در تولید نفت میداین نفتی مجنون و رودخانه عمر عراق مشارکت نماید و اطلاعات کارشناسی شده حاکی است که این مذاکرات به موضوع سرمایه گذاری شرکتهای فرانسوی در این میداین محدود نماند و مسله

بدهیها و سود و نوع معاملاتی که منجر به این بدهیها شد در دست نیست. موضوع آخر از این جهت اهمیت بسیار دارد که بدانیم عمده بدهی عراق به شوروی ناشی از معاملات تسلیحاتی بغداد با مسکو است. در سال ۱۹۹۱ مقامات روسیه با مسئولان عراقی در این کشور درباره بدهیهای عراق به شوروی مذاکره کردند و این توافق حاصل شد که در ازای دست یافتن شرکتهای روسیه به امتیاز گسترش میداین نفت القرنه در غرب و شمال الرمیشه بدهیهای عراق به روسیه تسویه شود. این توافق همچنین شامل حدود یک میلیارد دلاری می شود که شرکتهای روسیه در این میدان نفتی با وام بانکهای بزرگ روسیه هزینه کرده اند.^{۱۲}

ج- کشورهای اروپایی

انگاه که کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس از پرداخت کمکهای بیشتر به عراق سر باز زدند دولت عراق برای تامین هزینه های جنگی خود با ایران به بازارهای مالی جهانی روی آورد. دولتهای عضو اتحادیه اروپا در این میان در تامین و تضمین وامها و اعطای تسهیلات بانکی و اعتبارات

باز پرداخت بدهی‌های فرانسه را

نیز در بر گرفت.

عراق و بلغارستان در آگوست ۱۹۹۴

در مورد ترتیبات باز پرداخت بدهی‌های ۱٫۵

میلیارد دلاری بغداد به صوفیا پس از لغو

تحریمهای بین‌المللی و به شکل صادرات

نفت به توافق رسیدند. این بدهی‌ها ناشی از

فروش‌های تسلیحاتی و کالاهای بلغاری به

عراق طی جنگ این کشور با ایران است. ...

دو کشور پیش از آن و در سال ۱۹۹۰

موافقت کردند که عراق از طریق فروش

حدود ۴۰۷۵ میلیون تن نفت خام تا ابتدای

سال ۱۹۹۴ بخشی از این بدهیها را بپردازد

اما تجاوز به کویت و آغاز تحریمهای

بین‌المللی عراق مانع اجرای این

توافقنامه شد.^{۱۳}

۲- بدهی به ایتالیا

دولت ایتالیا حجم بدهی‌های عراق به

شرکتهای خصوصی و دولتی ایتالیا را افشا

نمی‌کند، اما برخی نشانه‌ها حاکی است که

آژانس دولتی تضمین سرمایه ایتالیا

بدهی‌های عراق به شرکتهای ایتالیایی را

تسویه کرده و اسناد این بدهی‌ها را به دولت

ایتالیا داده است تا رم همچون پاریس اقدام

به باز پرداخت آنها از بغداد بکند. دولت

ایتالیا نیز بنوبه خود از عراق خواسته است

شرکتهای نفتی ایتالیایی (انی و آجیب) به

فعالتهای نفتی خود در عراق ادامه دهند. با

این وجود مساله بدهی دو میلیارد دلاری

عراق به یک بانک ایتالیایی که بدون اجازه

دولت در اختیار این کشور قرار گرفته بود

موجب رسوایی شد. زیرا این بانک کوشید

این طلب خود را در بازار بفروشد ولی هیچ

خریداری برای آن نیافت. بنابراین افزون بر

ادامه محاصره عراق مشکل بزرگتر این است

که بازار دومی برای خرید بدهی

عراق وجود ندارد...^{۱۴}

سوم: بدهیهای مشخص عراق

بانک تسویه حسابهای جهانی، و

صندوق بین‌المللی پول، و سازمان همکاری

اروپا، و بانک جهانی تازه‌ترین آمارهای منظم

و کارشناسی شده بدهی‌های کشورها در حال

رشد را به صورت مرتب منتشر می‌کنند که بر

گرفته شده از اطلاعات آماری کشورها و

بانکها و موسسات مالی بین‌المللی است.

است که به رقم مورد نظر موسسه های مالی بین المللی درباره بدهی مشخص عراق نزدیک است، برای محاسبه سود این بدهی ها اگر میانگین سود اسناد تجاری سه ماهه در بازار مالی جهان را در نظر بگیریم که حدود ۴٫۸٪ تا ۶٪ است اصل و فرع بدهی مشخص عراق در سال ۲۰۰۰ به ۴۰٫۷ میلیارد دلار می رسد و اگر مبنای محاسبه سود این بدهیها را میانگین سود بدهی های کشور های در حال رشد طی دهه نود یعنی رقم ۷٪ را در نظر بگیریم در آن صورت حجم بدهی های مشخص عراق در سال ۲۰۰۰ حدود ۴۶٫۴ میلیارد دلار خواهد بود.

منبع: نشریه المنتخب فی شؤون العراق
ماهنامه بانک اطلاعات عراق

یادداشتها:

1. International Working group on external debt, Statistics of World Bank, International Monetary Fund, Bank For International Settlements and Organization For Economic Cooperation and Development, Paris, 1988, pp. 19-20.

۲- خاور پرز دکونیار، دبیر کل اسبق سازمان ملل در آخرین روزهای تصدی این سمت عراق را به عنوان مسئول آغاز جنگ عراق با ایران معرفی کرد و جامعه بین الملل بارها بر مسئولیت عراق در آغاز جنگ با ایران

شایان توجه است که در این آمارها همواره تاکید شده است که ارقام قید شده از بدهی کشورها بویژه در مورد کشورهای خاورمیانه همه جانبه و کامل نیست و در این آمارها قروض خاص غیر بانکی و تضمین نشده و همچنین بدهیهای نظامی منظور نشده است. در این آمارها اصل بدهی عراق طی دوره های ۱۹۸۶-۱۹۹۶ و ۱۹۹۷-۱۹۹۹ حداقل ۲۰ میلیارد دلار و حداکثر ۲۳ میلیارد دلار ذکر شده است. همچنین این آمارها حاکی است که در سالهای ۱۹۸۹-۱۹۹۰ بدهی خارجی دراز مدت عراق رشد قابل توجهی داشته است در این سالها عراق پس از فراغت از جنگ با ایران خود را آماده تجاوزی جدید به خاک کویت می کرد و بدین منظور به خریدهای هنگفت تسلیحاتی از شوروی و کشورهای بلوک شرق سابق دست زده بود. با توجه به اینکه عراق پیش از این درباره چگونگی تسویه بدهی خود با کشورهای روسیه، فرانسه و بلغارستان احتمالا به توافق رسیده است پیش بینی می شود که خالص باقی مانده بدهی های مشخص این کشور در سال ۱۹۹۰ حدود ۲۲ تا ۲۴ میلیارد دلار بوده

مشکل آب در روابط

سوریه و ترکیه

بحران آب از چالشهای بزرگی است که کشورهای حوزه فرات به ویژه سوریه و در درجه دوم عراق با آن مواجه اند، زیرا هریک از این دو کشور در منطقه خشک و یا شبه خشک از کره زمین واقع شده اند. در میان عوامل متعددی که منشا تهدید جریان عادی زندگی در منطقه می شوند و یا در آینده خواهند شد از جمله می توان به ارتباط میان مصرف آب و افزایش جمعیت و بسیاری از دیگر مسائل اقتصادی منطقه اشاره کرد، زیرا استراتژیست ها و برخی کارشناسان مسائل آب در این نکته اتفاق نظر دارند که آب یکی از عناصر اصلی و مهم در امنیت تمامی کشورهای جهان به حساب می آید. سوریه یکی از کم آب ترین کشورهای حوزه فرات به شمار می رود، زیرا دچار خشکسالی و هدر رفتن آبهای زیرزمینی و تبخیر شده است. دو سوم وسعت سوریه در منطقه خشک و نیمه خشک واقع است و حجم بارش سالیانه باران (۴۵) میلیارد متر مکعب و مجموع آبهای سطحی این

تاکید کرده است.

۲- سازمان ملل، کمیته غرامتهای سازمان ملل، اینترنت صفحه بدهیها

4. EIV Country reports journal August 3 1994 and of April 22 1994.

5. United Nations office of the Iraq Programme, "Oil for food", 22 July 1999.

۶- ۱- عصام الخفاجی، بحث فی الحرب و الاقتصاد العراقی، فصل اول: النفط و الديون و الاعماره، مجله الثقافه الجدیده، شماره ۲۰۹ می ۱۹۸۹ ص ۵-۳۵ و اشاره به بدهی عراق در صفحات ۱۵-۱۹.

۲- عباس النصاروی، کتاب «الاقتصاد العراقی: النفط، الحروب، تدمیر التمیمیه و الافاق المستقبلیه» ۱۹۵۰-۲۰۱۰، فصل هشتم: ما هو المستقبل الاقتصادی للعراق ص ۱۵۱-۱۷۰ و اشاره به بدهی ص ۱۵۳ (به انگلیسی)

7. EIV Country Profiles Journal June 25 1998.

8. EIV Country Profiles Journal April 1, 1995.

۹- عصام الخفاجی، ص ۱۲ همچنین گزارش چاپ شده در EIV country orofiles Journal June 1, 1996... عراق مبالغ زیادی از کشورهای نفت خیز خلیج فارس دریافت کرد که در سالهای ۱۹۸۰-۱۹۸۱ حدود ۲۰ میلیارد دلار و در سالهای پس از آن ۱۰-۲۰ میلیارد دلار تخمین زده می شود.

10. EIV Country Profiles Journal - July 25, 1994 and of July 25, 1996.

11. EIV Country Profiles Journal - July 25, 1996.

12. EIV Country Profiles Journal - February 3, 1999.

13. EIV Country Profiles Journal - August 3, 1994.